

ΤΑ ΣΑΜΙΑΚΑ ΚΑΤΑΣΤΙΧΑ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ ΤΑ ΠΛΟΙΑ «ΠΡΟΣ ΦΥΛΑΞΙΝ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ»

Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες πηγές της επανάστασης του 1821 είναι τα κατάστιχα λογαριασμών, γιατί παρέχουν πληροφορίες όχι μόνο για την οικονομική, αλλά και την κοινωνική και πολιτική ζωή. Κώδικες και κατάστιχα λογαριασμών τηρήθηκαν ή «καταστρώθηκαν», κατά την έκφραση της εποχής, πολλά στη διάρκεια της επανάστασης. Όμως δεν έχουν όλα διασωθεί. Όπως έχει δείξει η μέχρι τώρα έρευνα κατάστιχα λογαριασμών τηρούσαν οι κοινότητες των χωριών, οι πρόκριτοι (ή έφοροι) οι γενικοί έφοροι, οι επαρχιακοί δημογέροντες, και άλλοι. Πάνω απ' όλα όμως τηρούνταν οι γενικοί λογαριασμοί του Κοινού της Σάμου στον «Κοινό Κώδικα» όπως λεγόταν. Να σημειωθεί ότι η έννοια του Γενικού Ταμείου αφορούσε τις κατά τόπους διοικήσεις χωρίς να έχει οργανωθεί μια κεντρική υπηρεσία διαχείρισης των πόρων που ήταν αναγκαίοι για την επανάσταση και τη διοίκηση των απελευθερωμένων περιοχών τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια.

Στο πρόσφατο συνέδριο με θέμα «1821, Σάμος και Επανάσταση», παρουσιάστηκαν ανακοινώσεις στηριγμένες σε τέτοια κατάστιχα, στον Κοινό Κώδικα (1823-1834) που έχει διασωθεί στο αρχείο του ακαδημαϊκού κ. Μιχαήλ Σακελλαρίου απογόνου του Λογοθέτη Λυκούργου, και στον έλεγχο που διενήργησε η Λογιστική Επιτροπή του 1832, η οποία εξέτασε όλους τους λογαριασμούς του Κοινού της Σάμου από το 1820 μέχρι το 1831. Αναφέρθηκαν επίσης ένας Λογαριασμός του 1821 που βρίσκεται στα ΓΑΚ Σάμου, ένας άλλος κώδικας λογαριασμών του 1823 που βρίσκεται στην Ιστορική Εθνολογική Εταιρεία στην Αθήνα, ένας Λογαριασμός του Μαραθοκάμπου, ενώ θα υπάρχουν και άλλοι που δεν έχουν εντοπισθεί, δεδομένου ότι στο συνέδριο έμειναν περιοχές πηγών ανεξερεύνητες ακόμη. Έγινε επίσης λόγος και για τον προ του 1821 κώδικα (1814-1820) που χρησιμοποίησε η Λογιστική Επιτροπή αλλά σήμερα λανθάνει. Ίσως κάπου να εντοπισθεί και αυτό το τεκμήριο.

Από τον Κοινό Κώδικα είχε αντλήσει πληροφορίες και ο Επ. Σταματιάδης όταν έγραφε τα *Σαμιακά* του. Μόνο που τα οικονομικά στοιχεία, τα οποία παραθέτει τα εντάσσει στο κεφάλαιο όπου εξηγεί τα αίτια της αποτυχίας της εκστρατείας στη Χίο. Εκεί δηλώνει ποια ποσά πρόσφερε η Σάμος στο εθνικό ταμείο και στον ελληνικό στόλο, εν αντιθέσει προς τη Χίο, η οποία, κατά τον Σταματιάδη, αν και πλουσιότερη προσέφερε πολύ λιγότερα και δεν ενίσχυσε τον Αγώνα. Όλα τα επιβαρυντικά ο ιστορικός μας τα αποδίδει στους Χιώτες αθωώνοντας τους Σαμιώτες. Να

σημειωθεί ότι μετά την καταστροφή της Χίου υπήρξαν πάρα πολλές αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε Χιώτες και Σαμιώτες ιστορικούς οι οποίοι παρουσίασαν τα γεγονότα ή τα ανέλυσαν μεροληπτώντας ο καθείς για χάρη του ιδιαίτερου χώρου του. Και σε όποια άλλα σημεία της Ιστορίας του περιλαμβάνει οικονομικά στοιχεία το κάνει για να τονίσει τη μεγάλη οικονομική ενίσχυση που έδωσε η Σάμος στο εθνικό ταμείο και στον στόλο. Η χρήση οικονομικών πληροφοριών από τον Σταματιάδη είχε συγκεκριμένο στόχο: να αποδείξει την εθνική προσφορά του γενέθλιου τόπου ο οποίος αν και θυσιάστηκε δεν ανταμείφθηκε ανάλογα, ο αγώνας του δεν δικαιώθηκε ούτε είχε την πρέπουσα ή τουλάχιστον την ανάλογη υποστήριξη και συμπαράσταση από το εθνικό κέντρο.

Και οι δυο Σαμιώτες ιστορικοί του 19^{ου} αιώνα Επαμεινώνδας και Νικόλαος Σταματιάδης δεν έδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα στις πηγές που αφορούσαν την οικονομική ζωή της Σάμου, ενώ διέσωσαν και πρόβαλαν άλλες πηγές που αφορούσαν κυρίως τα πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα. Αυτή ήταν άλλωστε η κυρίαρχη στάση και επιλογή της ιστοριογραφίας του αιώνα τους. Ακόμα και μεταγενέστεροι από αυτούς ιστορικοί του 20ού αιώνα κάνουν διαχωρισμούς στις πηγές διακρίνοντας κλάδους ιστορίας για να τις εντάξουν. Στις μέρες μας όμως έχει γίνει κοινά αποδεκτό πως οι διάφοροι τομείς της ζωής των ανθρώπων είναι αλληλένδετοι μεταξύ τους και επηρεάζει ο ένας τον άλλο. Οι οικονομικές πρακτικές, ανάγκες, επιλογές και δραστηριότητες, σχετίζονται με την κοινωνική οργάνωση, τις κοινωνικές σχέσεις, τις πολιτικές αποφάσεις, τις ιδέες, την εκπαίδευση και αντίστροφα. Επομένως, μελέτη του ιστορικού παρελθόντος είναι μελέτη μιας πολύπλοκης πραγματικότητας. Όσο περισσότερες πηγές διαθέτουμε, τόσο καλύτερα μπορούμε να την προσεγγίσουμε αυτή την πραγματικότητα. Οι πιο αξιόπιστες πηγές είναι εκείνες που δεν είχαν κάποια σκοπιμότητα για να προβάλουν το παρόν τους στο μέλλον, αλλά εξυπηρετούσαν κάποια καθημερινή ανάγκη, όπως η οικοδόμηση ενός σπιτιού, μιας εκκλησίας, ενός κάστρου, ενός μύλου, η κατασκευή ενός δρόμου ή ενός λιμανιού δραστηριότητες δηλαδή που έγιναν για να καλύψουν ανάγκες της ζωής. Τα κτίσματα και τα αντικείμενα που μας έρχονται από το παρελθόν είναι πηγές ιστορίας. Το ίδιο και τα έγγραφα. Μόνο που σε πολλές γραπτές πηγές ελλοχεύει ο κίνδυνος της υποκειμενικότητας του συντάκτη, και γι' αυτό είναι απαραίτητη η κριτική τους, η διασταύρωσή τους με άλλες, ο έλεγχος της αλήθειάς τους, ώστε να μην οδηγείται κανείς σε απόλυτα και αυθαίρετα συμπεράσματα.

Τα κατάστιχα λογαριασμών εμπεριέχουν λιγότερα μειονεκτήματα αυτού του είδους· και τούτο διότι συντάχθηκαν για να καλύψουν μια συγκεκριμένη ανάγκη. Εκτός από λογαριασμούς και άλλα αριθμητικά δεδομένα που πολλοί συνήθισαν από προκατάληψη να αντιπαθούν περιλαμβάνουν πολλές άλλες χρήσιμες επίσης πληροφορίες για την εποχή που συντάχθηκαν.

Το παλαιότερο κατάστιχο για την επανάσταση του 21 που διαθέτουμε στα Αρχεία της Σάμου είναι ένα «πιστό» αντίγραφο καταστίχου από το Μάιο μέχρι το Σεπτέμβριο του 1821. Φέρει τον τίτλο: «Ίσον απαράλλακτον του Καταστίχου, διά τα όσα έξοδα εκάμαμεν εις καράβια και λοιπά από τα 1821 μαΐου 12 μέχρι 7βρ(ίου) 14»¹ Η χρονική περίοδος που καλύπτει το συγκεκριμένο κατάστιχο δικαιολογείται από το γεγονός ότι το Σεπτέμβριο του 1821², είχε συγκληθεί Γενική Συνέλευση (σύνοδος επιθεωρίας) για να ελέγξει τους μέχρι τότε λογαριασμούς του κοινού της Σάμου.

Το κατάστιχο αυτό δίνει έμφαση στα έξοδα των σαμιακών πλοίων που περιπολούσαν «διά φύλαξιν της Πατρίδος» στο μπουγάζι. Καταγράφονται τα εφόδια, οι «κουμπάνιες» και οι μισθοί των πλοίων καθώς και τα ονόματά τους, τα οποία ήταν τα ακόλουθα. 1. «Πυθαγόρας» του Παναγή Βαλσάμου. 2. «Αρίσταρχος» του Θεόδωρου Φώκου.³ 4. «Φωτώ» γαλιότα του καπετά Αλεξανδρή Σκροπιδή. 5. γαλιότα του καπετάν Νικόλα Καλού, 6. μαρτίγος του καπετάν Μανολάκη Χατζηγεώργου. 7. μαρτίγος του καπετάν Αντρέα Παπαϊωάννου (αυτό διά προσταγής του Λογοθέτη) 8. Καϊκι του Νικόλα Καλυβιώτη, 9. καράβι του Γρηγόρη Νήτη, 10 Γολέτα υδραϊκή του καπετάν Γεώργη Τραχηλάκη . Στο αυτό κατάστιχο αναφέρονται και άλλοι πλοίαρχοι όπως οι Αντώνης Ρακάς, Δημήτρης Ανδρέα Σκλιάς Σπετσιώτης, Αθανάσης Βετόριος Σπετσιώτης, Μικέλης Φωκάς. Αυτά τα πλοία δεν ήταν ικανά να υπερασπίσουν την πατρίδα από μια τουρκική επίθεση σαν αυτή που έγινε τον Ιούλιο 1821, αλλά είχαν αποστολή να περιπολούν και να ενημερώνουν τη διοίκηση για να πάρει τα κατάλληλα αμυντικά μέτρα.

Τα περιπολούντα πλοία, λοιπόν, εντάσσονταν στο εξ αρχής σχέδιο άμυνας του νησιού και έγκαιρης προειδοποίησης, που είχε επινοήσει ο Λογοθέτης Λυκούργος και η Κοινή Καγκελαρία. Πλοία, βαρδιάνοι σε παράκτια επιλεγμένα φυλάκια και οπτικός τηλεγράφος με φρυκτωρίες από

---

¹ ΓΑΚ Σάμου, φάκ. Γ3, έγγρ. 1.

² Μετά την ενοϊκή έκβαση για τη Σάμο της πρώτης μεγάλης τουρκικής επίθεσης (Πόλεμος του Καραλή, Ιούλιος 1821, με τη μάχη στον Κάβο Φονιά)

³ Το 1832 ο καπετάν Θ. Φώκος ζήτησε αποζημίωση για το πλοίο του αυτό που αιχμαλωτίστηκε από τον τουρκικό στόλο. Στα πρακτικά της Λογιστικής Επιτροπής καταγράφεται η ενδιαφέρουσα αλλά δραματική μικροϊστορία του πλοίου.

την κορυφή του Κέρκη μέχρι τη Χώρα ήταν το δίκτυο πληροφόρησης του Διοικητηρίου και κάποιοι ομογενείς κατάσκοποι σε άλλα απομακρυσμένα μέρη .

Στο κατάστιχο καταγράφονται και τα έξοδα της στρατιωτικής προετοιμασίας του Λογοθέτη Λυκούργου και εκείνα του πολέμου. Μπορεί κανείς να διαπιστώσει τι χρειάστηκε ή Σάμος τον καιρό του πολέμου και πόσα έδωσε στον ελληνικό στόλο που έσπευσε προς βοήθεια.

Όσα εξοδεύσαμεν διά τον γιοβερτζιλέ δι' ορδινίας του άρχων λογοθέτου

Όσα εξοδεύθησαν με χέρι του νικολάκη Καραγιαννάκη εις μεροκάματα και λοιπά	231	26
Όμοια με χέρι μανόλη σοφούλη εις αγώγια και βαρέλια	72	20
2 ½ κτρ. ψωμί από φούρνους	100	
Και διά ρακιά κρασά μαγερέματα τους εστείλαμεν	50	
	Γρ.	454 6

Τα όσα εστείλαμεν εις την Κοινήν Καντζελαρίαν

38 οκ. μπαρούτι ..... α[νά] γρ. 14 ½ γρ.	541	
140 οκ. σίδηρον από Ιω. χ(ατζή) Κων(σταντή) 38	133	
99 οκ. όμοιον από ανεγνώστη φθιαρογιάννη	81	
70 οκ. μολύβι από γιαννάκη παπ(ά) χατζή	157:20	
		912 20

Όσα εδώσαμεν εις τα ελληνικά καράβια όταν ήλθον εις βοήθειαν της Πατρίδος

240 οκ. ρακί από μαγαζί Ιω. χ(ατζή) Κωνσταντίνου .. γρ.	260	
19 βόδια από διαφόρους α[να] γρ. 65	1235	
6 αρνιά ρεγάλο των ναυάρχων :14	84	
36 μονούχια από διαφόρους :21	756	
20 γομ. κρασί	20	400

Όσα εξοδεύσαμεν εις τα στρατεύματα όταν ήλθεν ο εχθρικός στόλος

25 κοιλιά σιτάρι από δημήτρη σοφούλη διά ψωμί .... Γρ.	350		
10 κοιλιά από αγία ζώνη εις ψωμιά	112		
46 .... Από δημήτρη σπανόν	437		
50 ... κριθάρι από γεωργάκη πολίτη	237:20		
50 ζεμπίλια ρύζι από γριμάλδη και εμοιράσθη εις όλα τα στρατεύματα	2000		
132 οκ. μολύβι από σπετζιώτη διά μπάλες	297	3433	20
	Γρ.	7535	6

Όσα εξοδεύσαμεν εις τα 2 καράβια οπού διά προσταγής του άρχον λογοθέτου εστείλαμεν εις το μέρος του Κουσαντασίου διά να ρίξουν μερικές κανονιές διά να φοβίσουν τους εκεί εχθρούς: την γουλέτα υδρέικη και Κ. γεώργη τραχηλάκη

3 σφακτά από μήτρο χασάπη	γρ	60	
6 γομρ. κρασί από χ(ατζή) γεώργη κορτέση		180	
	Γρ.	240	

Όσα εξοδεύσαμεν εις την φεργάδα την φραντζίκη

2 γομρ. κρασί από Κωνσταντή διακό Ηλία	γρ.	60	
4 αρνιά από χασάπηδες		60	
Εις λεμόνια και σαλατικά		13:20	
		133	20

Όσα εξοδεύσαμεν εις τον ερχομόν λογοθέτου και εσύστησεν τες χιλιαρχίες διά την ευταξίαν της Πατρίδος

Εις φαγιά, κρασόπιστα και διά όσα άλλα λιανά έξοδα εις όλους τους στρατιώτας και αξιωματικούς έφερεν μαζί του	Γρ.	635	13
		1008	33

Από το σύνολο του καταστίχου παραθέτουμε μόνον τα όσα χρειάστηκε το καράβι του καπετάν Παναγή Βαλσάμου, ως πιο αντιπροσωπευτικό ώστε να σχηματισθεί μια εικόνα της καθημερινότητας και των αναγκών ενός πλοίου της περιπολίας από εκείνα που, ενώ πρόσφεραν στην Πατρίδα και τη διάσωσή της, έχουν μείνει άγνωστα στη λήθη της Ιστορίας

1821, μαΐου 12 Βαθύ

Ιδού σημειούμεν τα όσα έξοδα εκάμαμεν εις κουμπάνιες και πάγες εις το καράβι του Κ. Παναγή Βάλσαμου, ονομαζόμενον Πυθαγόρας, το οποίον εβγάλαμεν εις το μπουγάζι με κοινήν γνώμην προς φύλαξιν της Πατρίδος και άλλα όμοια παρτίδα ως ακολούθως.

	Κρασί από μανόλη Καρπάθιου γμρ ⁴ 9 ½ [προς] γρ. 20	Γρ.	190	
	Κρέας από μοναστήρι	οκ. 122 ½ [προς] -: 20 ⁵	61	10
	Τυρί από γερο Δήμου.....	οκ. 90 [προς] : 29	65	10
	Εις αγώγια κρασίου και κρεάτου		6	30
			323	10
19	Ιδού κρέας από Γεώργιο κρητικό	47 [προς] -: 24	28	8
	Ελιές	20	15	
23	Εις 20 νεροβάρελα από αλεξανδρή βουτζά		70	
	Ρακί από ταβέρνα Ιω. Χατζή Κωνσταντίνου οκ. 110		110	
	Χαψά από αλεξανδρή σοφούλη	2	1	30
30	Όσα εις λιανά έξοδα των ανθρώπων		12	20
			548	8

⁴ Γμρ=γομάρια

⁵ 20 παράδες = ½ γροσίου

31	Όσα εις τον σίμο μαρμαρά διά μπάλες εδούλεψεν	20		
	Κρέας από ασιλάνη χασάπη οκ. 119 [προς] 24	68:36		
	Ψωμί παξιμάδι κτρ 12 .... [προς] 40	480		
	Λάδι από τον κρητικό	61:20	642	36
	Ρύζι από αϊβαλιώτη	43:16		
	Τυρί από Κωσταντή ζαμπούνη	96		
	Ελιές	21:24		
	Κρέας από σίμο και γεωργιό	107	58:8	
	Κρασί από ταβέρνα Ιω. Χ' Κωνστ.	66	285	8
	Κρασί από αντριά παπα βασίλη	160	44	
	Αλιμα από αλεξανδρή Κουτζώνη	32	60	
	Καρφιά από γιαννιό σταματιάδη	8	22	
	Ξύλα από αλεξανδρή Κουτζών	110	5:20	
	8 μεροκάματα μαραγκών διά το παραπέτο	32		
	15 όμοια των Καλαφάτων	75		
	Σκοινί από Καβετζιδάκη	118	206:20	445
			1921	12
	Επιφέρομεν την κάτωθεν σούμα		1921	12
	Εις ρύζι από αϊβαλιώτη οκ. 54 γρ.	32:16		
	Βόλια από μανόλη σοφούλη	18	54	
	Μπαρούτι από τον ίδιον	38	551	
	Ένα βόδι με χέρι Καβετζιδάκη	85	723	36
	20 βελόνες πανιών από τον ίδιον		1:20	
	Πίσα από Αλεξανδρή Κουντζά ... 88		24	
	Κρασί και χαγιά από τον ίδιον		12:20	
	Τυρί από σταυτινόν μαστρο σταμάτη ...: 34		36:19	
	Εις τον σίμο μαρμαρά διά όμοιες μπάλες		20	
	Εις γανωτικά μπακιρικών καραβίου		4	96 39
	Εις φαγί ανθρώπων με χέρι μανόλη σοφούλη		13	
	Εις αγώγια ψωμίου εις μπουγάζι με χέρι ιδίου		5	
	Σίδερον από Ιω. Χατζή Κωνσταντίνου οκ. 128.....		128	

Μισή οκά καβέ από τον ίδιον	4		
Μισή ζάχαρη από τον ίδιον	2	154	20
50 κόλλες χαρτί από τον ίδιον	2:20		
Φελό από Ιω. σταματιάδη διά το παραπέτο οκ. 4	6		
Ραυτικά διά την παντιέρα εις γεωργάκη ράπτη	25		
Τζόχα από χατζή νικολάκη κρητικό	11		
6 κεφάλια τυρί από πουργιώτη οκ. 30	33	99	
Διά καρφιά και μπάλες εις μαστρο μιχάλη Τιμερτζή	24		
Όσα εις τον μαστρο νικόλα ζακύνθιο διά σίδερα κανονίων, σκάρα τζακιού και λοιπά του караβίου	75		
Όσα εις τον γιαννάκη Π(απά) Χ(ατζή) διά σανίδια καρφιά κατρά και λοιπά διά το παραπέτο	363: 4	438	4
		3433	21
Διά 70 άνθρωποι εδούλεψαν δύο μήνας [ανά] γρ. 20 τον μήνα	2800		
Διά κεράσματα και λιανά έξοδα εις αυτούς	50	2850	
		6283	21

Παρόμοιες καταχωρίσεις υπάρχουν και για τα άλλα πλοία, για τους ανθρώπους που δούλεψαν σ' αυτά και για τα έξοδά τους στην διάρκεια των πρώτων μηνών της ελευθερίας. Στο τέλος σημειώνονται και τα συνολικά έξοδα μέχρι το Σεπτέμβριο του 1821.

Με τη μελέτη των καταστίχων το ιστορικό παρελθόν και τα δρώντα πρόσωπα της Ιστορίας αποκτούν σάρκα και οστά, ο δε σημερινός αναγνώστης της Ιστορίας μπορεί να αντιληφθεί πιο εύκολα την εικόνα μιας εποχής και το άρωμά της μέσα από τις καθημερινές και αναγνωρίσιμες δραστηριότητες των ανθρώπων της.

Χ. Λάνδρος, πρώην προϊστάμενος ΓΑΚ Αρχείων Νομού Σάμου